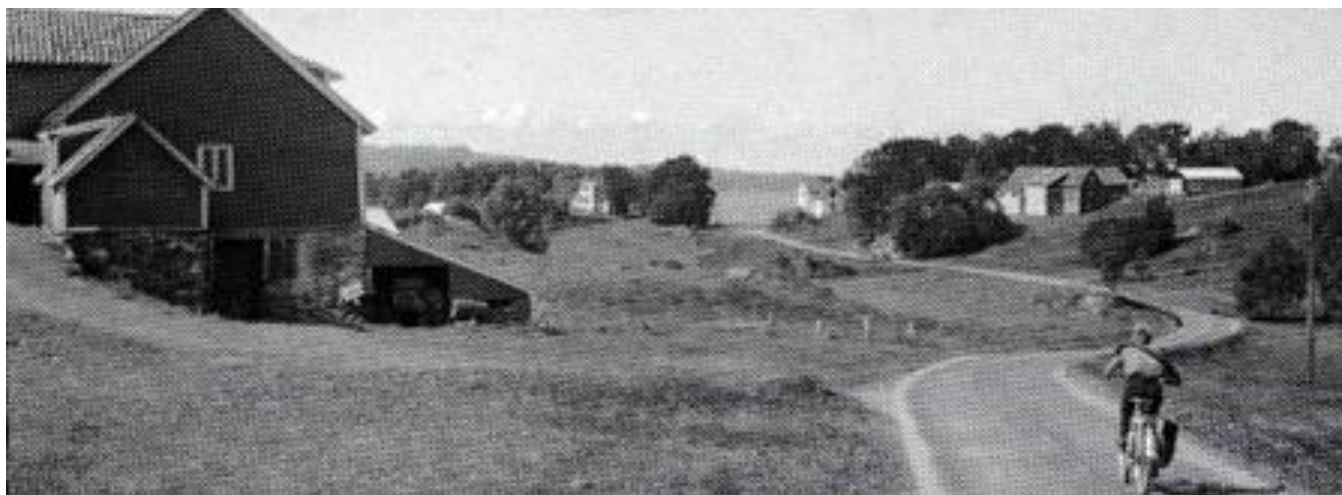

BERGEN KOMMUNE

Kulturminnegrunnlag for Kommunedelplan for Birkeland, Liland, Ådland og Espeland

Byantikvaren 2011

Forord

Dette Kulturminnegrunnlaget er utarbeidet av Norconsult AS på oppdrag fra Bergen kommune. Etat for plan og geodata har stått som oppdragsgiver mens Byantikvaren har hatt det faglige ansvaret. Rapporten er utarbeidet etter Byantikvarens mal for kulturminnegrunnlag. Marianne Knutsen ved Norconsult AS har stått som prosjektansvarlig og Trond Hollekim har bistått i utarbeidelsen av kartmateriale.

Arbeidet med kulturminnegrunnlag for dette området ble startet opp i forbindelse med arealanalysen for Ytrebygden sør for Flyplassveien i 2009. Deler av materiale, som ble utarbeidet av Joachim Hvoslef Krüger for Byantikvaren, er brukt videre i dette arbeidet. Arealanalysen tok for seg hele området sør for Flyplassveien mellom Rådal og Flesland. Kommunedelplanen dekker imidlertid bare den vestlige delen av dette området og avgrenses av Flyplassveien i nord, Raunefjorden og Bergen lufthavn i vest, gjeldende kommuneplan for Mildehalvøya i sør og Skagetjern og Vågsbøpollen i øst.

Området sør for Flyplassveien er i dag et av de få større områdene rundt byen der kulturlandskapet fremdeles innehar en stor grad av lesbare historisk strukturer knyttet til et bynært jordbruk. De sentrale delene av det som i dag er Ytrebygda bydel er preget av et småkupert landskap der tunene, veifarene og grensemerkene understreker landskapet. Fram til midten av 1800-tallet da veinettet begynte å bygges ut og Osbanen ble tatt i bruk i 1894, gikk det meste av ferdselen sjøveien. Den nye veien til Flesland var ferdig til åpningen av flyplassen i 1954 og delte i to dette området sør-vest i Fanabygden. Før dette hadde hovedveien vestover gått gjennom Blomsterdalen fra Rå mot Flesland og fra begynnelsen av 1900-tallet sørover gjennom Blomsterdalen fra Søreide mot Milde.

Gårdene i området var av moderat størrelse, med hus som lå i klyngetun og der utmarken gjerne ble delt mellom flere bruk. Mellom de ulike gårdsbrukene gikk det tallrike ferdselsårer og stier. Flere av brukene er i drift i dag og en rekke våningshus og driftsbygninger fra 1800-tallet og første tiår av 1900-tallet er fremdeles i bruk. Flere tun er bevart og disse inngår også flere steder i helhetlige kulturlandskap med innmark og utmark. Kartene viser de mest utpregete områdene der byggene og kulturmiljøet inngår i et større kulturlandskap. Mellom disse er det noen områder, som mellom Nedre Birkeland, Ådland og Vågsbø, som tidligere var felles utmark. Her kan man fremdeles finne steingjerder og stier. Steingjerder kan være viktige historiske spor i tillegg til å være karakteristiske trekk i kulturlandskapet. Dette arbeidet omfatter imidlertid ikke en omfattende registrering av disse. Forekomsten av steingjerder må avklares på reguleringsplannivå.

Området er i dag til en viss grad preget av nyere næringsetablering, spesielt i området mot Flesland. Tidligere industri var i liten grad til stede i dette jordbrukspregete området. Da Glassverket på Flesland ble etablert i 1875 var dette et av de første industristeder i Ytrebygda/Fana. Dette ligger imidlertid utenfor det aktuelle planområdet.

Spesielle strukturer i området er Liland skole, Lønningen Lystgård, Wichneborgen på Espeland og fra mer moderne tid; Telenorbygget. Alle disse byggene framstår som særpregede utfra kvaliteter knyttet til historie, arkitektur, størrelse og betyding.

Som en del av oppdraget med dette kulturminnegrunnlaget er en rekke bygninger, linjer og polygoner lagt inn i Byantikvarens database «Kulturminnebyen».

Innhold

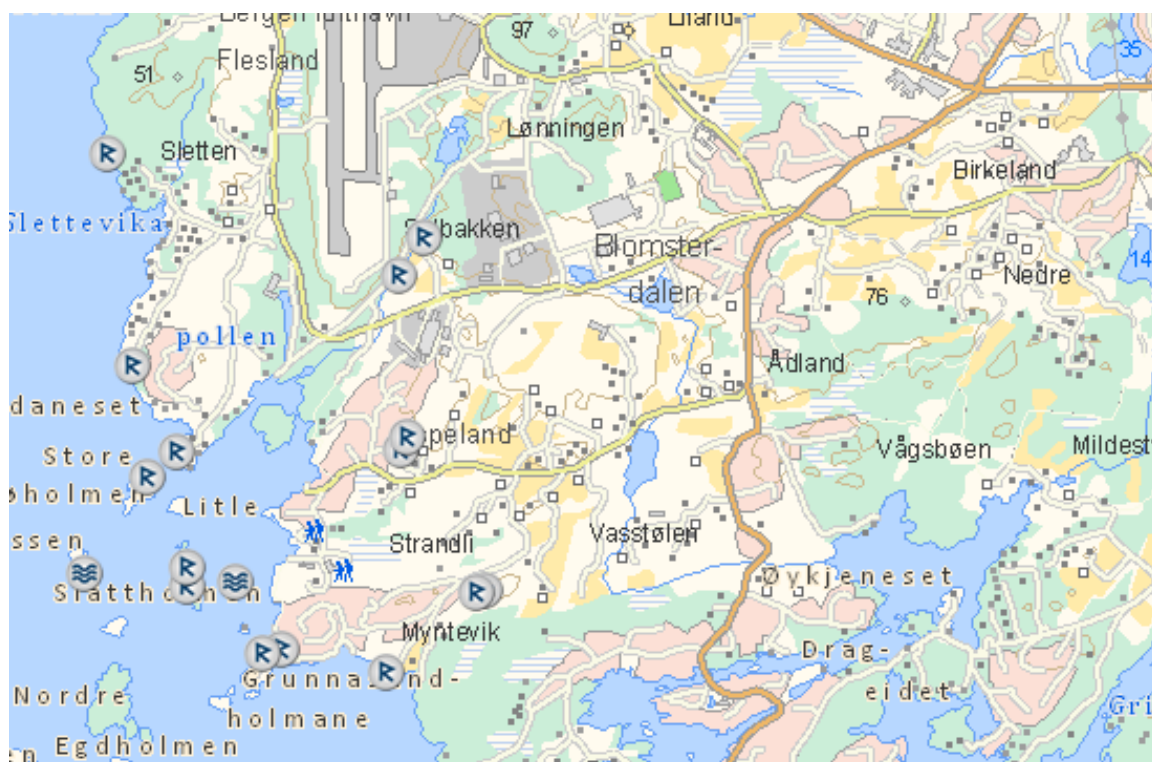
1	TOPOGRAFI OG TIDLIG HISTORIE.....	3
2	BEBYGGELSESTRUKTUR	5
2.1	Innledning	5
2.2	Gårdsbruk og gårdsbebyggelsen med tilhørende strukturer.....	5
	Vågsbø gnr.101.....	6
	Espelund gnr. 107	8
	Lønningen gnr. 110	11
	Liland gnr. 111	16
	Ådland gnr. 112.....	20
	Nedre Birkeland, gnr. 113	22
	Øvre Birkeland, gnr. 114	27
2.3	Nyere utbyggingsområder.....	28
2.4	Handel og Industribygg	29
2.5	Naustmiljø	31
3	FERDSELSÅRER	32
4	ENKELTOBJEKT OG ANLEGG	36
4.1	Liland skole.....	36
4.2	Lønningen lystgård	37
4.3	Wichneanlegget på Espeland	38
4.4	Telenorbygget.....	43
5	OPPSUMMERING OG SAMMENSTILLING.....	44
5.1	Føringer.....	44
5.2	Hensynssoner.....	45
	KILDER OG LITTERATUR	46

1 TOPOGRAFI OG TIDLIG HISTORIE

Ytrebygda er en bydel i Bergen, beliggende sørvest for byens sentrum. Den var opprinnelig en del av Fana kommune som ble innlemmet i Bergen i 1972. Deretter en del av Fana bydel fram til den ble administrativt skilt ut som egen bydel i 1990. Likevel omtales området fortsatt som en del av Fana på folkemunne.

Området er småkupert og varierer for det meste mellom 0-60 meter over havet. Ytrebygda ligger nesten i sentrum av det geologiske feltet "Bergensbuene" og har en flatere og mindre dalpreget karakter enn det som i dag er Fana bydel, der daler og åser går i sørvestlig/nordøstlig retning. Landskapet er knudret og småkupert med åpne jorder innimellom. Små vann og skog preger også området i stor grad.

Det er gjort en rekke arkeologiske funn i den sørvestlige delen av planområdet. Ytterst langs kysten er det en rekke gravminner, mens lenger inne er det gjerne spor etter bosetning og dyrkingsspor. Funnene påviser aktivitet i området så tidlig som i bronse- og jernalder. Funnmaterialet tyder på at området fortsatt var i bruk som bosetnings- og jordbruksland i bronsealder, jernalder, middelalder og videre frem i tid. Funn fra arkeologiske undersøkelser i området viser også spor etter mer kontinuerlig bosetning fra bronsealder og eldre jernalder. Kjente kulturminner og nyere undersøkelser i området viser at en fastere gårdsstruktur med tun, innmark og utmark ble etablert i løpet av jernalderen. Spor etter jernaldergården kan fortsatt sees i området i dag, slik som for eksempel på Liland der gårdsstrukturen fortsatt ligger lesbar i landskapet med tun, storåker, geil og bøgard. Gårdsnavn med endingen *-land*, som Liland, Espeland, Ådland og Birkeland, tyder også på større bosetning i Vikingtiden.

Fra Riksantikvarens «kulturminnesøk»

I følge kildene fra middelalderen skal det ha lagt en kirke på Liland i første halvdel av 1300-tallet. Kirken er ikke nevnt i senere kilder i middelalderen eller etter reformasjonen. Kirken ble derfor trolig nedlagt senest omkring 1400. Ut fra opplysningene i Bergens kalvskinn ser kirken ut til å ha vært en gårdskirke. Munkeliv kloster eide imidlertid det meste av jorden i området, så kirken kan ha tilhørt klosteret. Nøyaktig

plassering av dette bygget er ikke påvist, men man har antatt at den lå på Lilandshaugen eller på Kongshaugen som ligger like sør for Lilandshaugen. Hvis vi ser på de eldste veifarene i området, ser vi at veien fra Flesland, Sletten og Lønningen møtes like ved flaten der Lønningen lystgård ligger i dag. Kirken kan ha vært plassert her med overblikk mot sjøen og over ferdselen i området.

Flyfoto 1951. Foto: Bergen kommune. Veifarene fra middelalderen var de samme fram til flyplassen ble anlagt i 1954.

Det småkupert landskapet har gitt grunnlag for gårdsdrift av liten og middelstor skala. Flere av gårdene går tilbake til eldre jernalder og middelalder. De arkeologiske funnene, gårdshistorien og nyere tids historie tyder på at det har vært en mer eller mindre sammenhengende bosetning i dette området i flere tusen år.

De registrerte sporene etter tidlig aktivitet og bosetning sammen med landskapets beskaffenhet tilsier også at potensiale for nye funn er stort i hele området. Dette avklares imidlertid på reguleringsplannivå etter bestemmelser i Kulturminneloven.

2 BEBYGGELSESTRUKTUR

2.1 Innledning

Bebyggelsen i planområdet ligger i stor grad langs Flyplassvegen og rundt det nye senteret i Blomsterdalen. Mens områdene nord for Flyplassvegen er tett utbygget, er bygningsmassen på sørsiden fremdeles preget av gårdstun og eneboliger med nokså store tomter. Den eldre landbruksbebyggelsen ligger gjerne lavt i terrenget, med knauser og topper som avgrensner innmarken. Eldre tun og bygninger knyttet til jordbrukslandskapet ligger ofte nært inntil, eller side om side med, nyere bolighus. Store deler av planområdet er uregulert område, men avsatt til LNF i kommuneplanen. (2007). Kystsonen er generelt tettere bebygget enn innlandet. Her finnes både gårdshus, villaer og eldre hytter. Av tradisjonelt verdifulle miljøer framheves området sjønære gårdsbruk, med både tun og inn- og utmark liggende ned mot sjøen, eller som små lysninger i baklandets sprekedaler og senkninger.

I arbeidet med Kulturminnegrunnlaget er det gjennomført en registrering på Byantikvarens database «Kulturminnebyen». Her er de fleste av de gamle våningshusene som er beskrevet under lagt inn. Noen tilhørende driftsbygninger er også lagt inn i databasen.

2.2 Gårdsbruk og gårdsbebyggelsen med tilhørende strukturer

Gårdene i området var av moderat størrelse, med hus som lå i klyngetun og der utmarken gjerne ble delt mellom flere bruk. Mellom de ulike gårdsbrukene gikk det tallrike ferdselsårer og stier. Flere av brukene er i drift i dag og en rekke våningshus og driftsbygninger fra 1800-tallet og første tiår av 1900-tallet er fremdeles i bruk. Flere tun er bevart og disse inngår også flere steder i helhetlige kulturlandskap med innmark og utmark.

Planområdet består av sju forskjellige gårder: Vågsbø (gnr.101) Espeland (gnr.107), Lønningen (gnr.110), Liland (gnr.111), Ådland (gnr.112), Nedre Birkeland (gnr.113) og Øvre Birkeland (gnr.114).

Gårdene i området representerer det bynære jordbruket som man ikke lenger finner mange steder rundt Bergen.

Den opprinnelige gårdsbebyggelsen i planområdet ligger i stor grad i LNF områder og inngår fremdeles i dag i kulturmiljø preget både av tun strukturer og kulturlandskap. I det følgende vil de brukene der det er historiske, kulturhistoriske eller arkitektoniske kvaliteter tilstede bli gjennomgått og dokumentert.

Vågsbø gnr.101

Bruk nr. 1

Gårdsbruket tilhørte Bispegodset i middelalderen og ble Krongods etter reformasjonen. Bøndene har hatt selveie siden 1799. (fortsatt drift?) Mens det opprinnelige tunet skal ha lagt på knausene litt lenger mot vest ligger tunet på bruk 1 flott til på nordsiden av Vågsbøpollen, med utsikt mot vannet og med innmarken i bakkene omkring tunet i nord og i vest.

Utmarken var delvis på Neset og i områdene utenfor innmarken. Hovedhuset ble bygget i 1882 med tømmer fra egen gård. (tyri-skåren furu), og tilvirket ved Lysefjorden sag. Konstruksjon 3´ "pinn og not". Kledningen er høvlet på stedet.

Hele bygningen framstår som intakt, med ytre kledning, lister, dører, vinduer og andre dekorative detaljer.

Alle foto Byantikvaren, 2009

Sagen til skogdriftsinntekter er intakt. Den er sannsynligvis fra 1944. (kilde Lars Vågsbø)

Naustet er sannsynligvis også fra 1880-årene, men overbygget er av nyere dato.

Ortofoto 2009, Bergen kommune. Våningshus, naust og sag markert

Espeland gnr. 107

Gården ligger på nordsiden av Kviturdspollen, helt sør/vest i planområdet og med lang kystlinje. I øst ligger Ådland og i nord er Lønningen nabogård. Espeland er en av de største *land-* gårdene i Fana og ble sannsynligvis ryddet i Folkevandringstiden (400-570 e.Kr.). Det er gjort en rekke funn på gården spesielt langs kysten. En rekke gravminner er datert bronsealder/jernalder. Gamletunet var på knausene ved det gamle våningshuset på bruk 5.

Bruk nr.1

Våningshuset på bruk 1 ble flyttet hit fra gamletunet antageligvis allerede i 1870. Det enkle våningshuset er i dag noe påbygd, men ytterkledningen er delvis bevart.

Foto Byantikvaren 2009

Foto Norconsult 2011. Fasade vest.

Espeland i 1931. Foto fra "Fana slik det engang var". Her ser vi bnr. 1 til venstre og bnr.5 til høyre.

Ortofoto 2009, Bergen kommune. Bnr 1 til høyre og bnr. 5 til venstre. Våningshusene fra 1800-tallet markert.

Bruk nr. 5

Foto Byantikvaren 2009

På bruk 5 stod det før utskiftingen i 1900, ca. 20 hus i tunet. Våningshuset som står her fremdeles er fra 1840. Huset var en tid i bruk som landhandel.

Våningshuset framstår som relativt opprinnelig, med vinduer som er i tråd med husets karakter. Noen vinduer kan være av eldre dato.

Deler av løen skal være fra 1860, men er blitt endret gjennom årene. Murverket i den eldste delen er godt bevart.

Foto Byantikvaren 2009

Foto Byantikvaren 2009

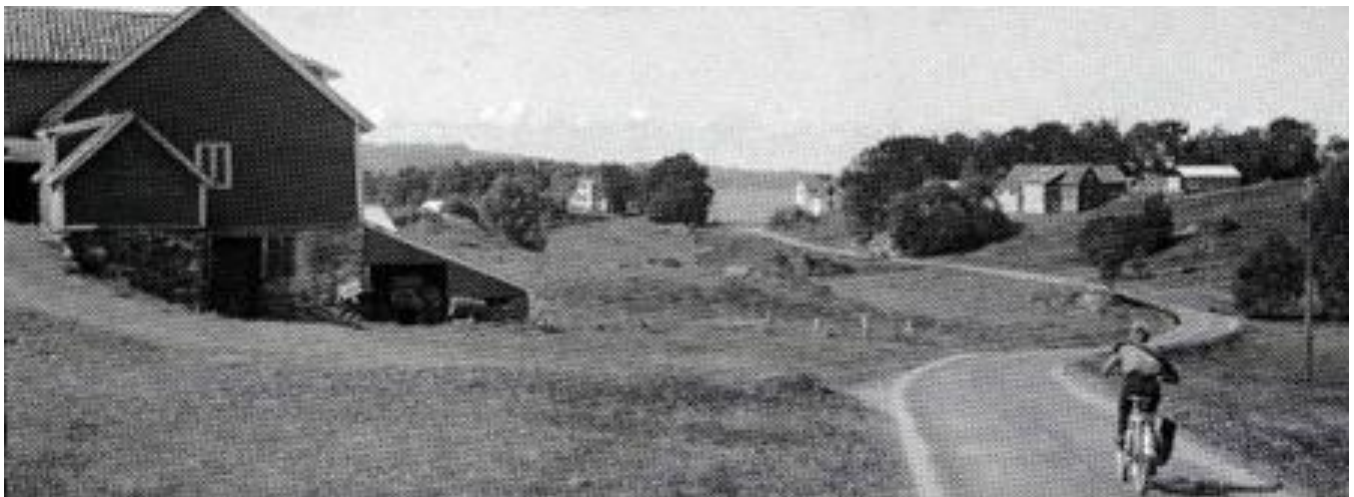

Foto fra 1962 fra boken "Fana slik det engang var".

Bruk nr. 2

Foto Byantikvaren 2009

Foto Byantikvaren 2009

Foto Byantikvaren 2009

Lønningen gnr. 110

Gården ligger i et småkupert, noe myrlendt terreng mellom Sletten i sørvest (utenfor planområdet) og Liland i nordøst. Ellers grenser gården mot Espeland og Flesland. Lønningen har en kort strandlinje inne i Lønningshamn, der brukerne på Liland og Lønningen fra gammelt hadde naustplasser. Som for de andre gårdene mot Raunefjorden var fiske en viktig næringsvei og ferdsel på sjøen var en viktig kommunikasjons mulighet.

Navnet Lønningen tyder på at gården ikke er av de eldste, men at gården er middels stor tyder på at den er fra vikingtid. Det er gjort funn av fornminner på gården som tyder på bosetning fra Jernalder (500 f.Kr – 1030 e.Kr)

I middelalderen tilhørte gården Munkeliv kloster i Bergen. Det gamle tunet lå sannsynligvis der hvor lystgårdsanlegget seinere ble bygget. Mesteparten av innmarken var i bakkene sør og vest for Kongshaugen.

Utvidelser av flyplassen og anleggelsen av industriområder har ført til at det er lite igjen av det opprinnelige kulturlandskapet. Tre gode eksempler på spredningen i bebyggelsesstrukturen finnes imidlertid fremdeles utrolig nok på Lønningen. Foruten lystgårdsanlegget finner vi tunet på Solbakken som ligger igjen som en liten glemt rest, samt husmannsplassen Lønningshamn eller Mikkelsplass.

Bruk nr. 5 Solbakken

Våningshus 1880 - fjøs og løe 1900 Lars Hansen Liland ryddet og bygget her 1880. Våningshus, drenering, gjerde og klopp (stenbro) trolig fra denne tiden. Mulig også jordkjeller, men modifisert med støpt tak siden.

Det hvite våningshuset er svært autentisk, både kledning og vinduer er av eldre dato.

Tunet ligger i et godt bevart og skjermet kulturlandskap like inntil flyplassen. Det gamle veifaret til Lønningen er også i stor grad bevart og viser den opprinnelige tilkomsten til gården.

Ortofoto fra 2009, Bergen kommune. Tunet på Solbakken klemt mellom flyplass og industri. Gult markerer byggene som stod før 1951.

Foto Byantikvaren 2009. Våningshuset

Foto fra «Fana, slik det engang var»

Foto Byantikvaren 2009. Rester etter tidligere løe,

Foto Byantikvaren 2009. Jordkjeller

Kraftig helle til bro for gårdsvei. Dette er også kvaliteter det er viktig å ta vare på. Foto Byantikvaren, 2009

Bruk nr. 7 Husmannsplassen Lønningshamn (Hamn eller Mikkel's Plassen)

Eiendommen ligger like utenfor plangrensen, men på grunn av verneverdien og den utsatte plasseringen er den likevel tatt med. Det har bodd husmenn på Lønningshamn siden 1780-årene. Huset ble stående tomt etter at Ingeborg Mikkel'sdatter, etterkommer etter Anders Mikkel'sen Sletten, som bosatte seg her tidlig på 1800-tallet, døde i 1985. Siden har huset stått tomt og til nedfalls til inntil nylig.

Årstallet 1799 er hugget inn i en laftestokk men det er usikkert om huset har stått her fra det året. Det kan ha blitt oppført annet sted og flyttet hit.

Huset er 4 x 8 meter i grunnflate og har den typiske "skuten" på vestsiden av bygget. Innvendig står fremdeles den gamle gruen.

Hamn er den eneste husmannsplassen som står igjen i bydelen og er derfor av stor betydning som kulturminne. Det er i dag laget en stiftelse som står for rehabilitering av huset og plassen.

Foto fra «Fana, slik det engang var»

Foto kopiert fra nettsiden www.geocaching.com

Den gamle gruen skal fremdeles være intakt, foto Byantikvaren 2009

Innvendig i "skuten", foto Byantikvaren 2009

Ortofoto 2009, Bergen kommune. Lønningshamn med det eneste huset som står igjen av de gamle husmannsplassene. På vestre bredden av Slettepollen er markert område med steinmurt kant mot sjøen.

Foto Byantikvaren, 2009

Foto Byantikvaren, 2009

Liland gnr. 111

Gården ligger i et småkupert og noe myrlendt område, utestengt fra sjøen på alle kanter. Gården Liland har det meste av utmarken nord for Flyplassveien som ikke er med i dette planarbeidet. Det opprinnelige tunet lå imidlertid på sørsiden av det som i dag er Flyplassveien. Navnet tyder på at gården er en av de eldste *land*-gårdene i Ytrebygda. Sannsynligvis ble Lønningen og Sletten skilt ut fra Liland. Navnet skulle også bety landet ved lia, noe som stemmer bra med topografien der gamletunet er, like ved Lilandshaugen.

Middelalderkildene har opplysninger om en kirke på Liland i første halvdel av 1300-tallet. Kirken er ikke nevnt i senere kilder i middelalderen eller etter reformasjonen. Kirken ble derfor trolig nedlagt senest omkring 1400. Ut fra opplysningene i Bergens kalvskinn ser kirken ut til å ha vært en gårdskirke. Liland kirke eller kapell skal ha vært lokalisert enten på Lønningen eller Liland gård. Nøyaktig plassering er ikke påvist, men den skal ha ligget enten på Lilandshaugen eller på Kongshaugen som ligger like sør for Lilandshaugen.

Bruk nr. 1, 3, 4 og 5

Der bruk nr 1 ligger i dag antas gamletunet å ha lagt. Under utskiftingen like før 1900 lå husene spredt nok til at de ikke måtte flyttes. Tunene på Liland viser derfor hvordan tunformene gjerne kunne være før utskiftingen.

Flyfoto 1951 med dagens bygg markert. Her lå også gamletunet. Husene på bruk 1, 3 og 5 ligger fremdeles samlet. Bruk 4 lå litt lenger mot nord, men her er bygningsmassen ny.

Ortofoto 2009, Bergen kommune.

Lilandgardene sett fra nord mot Lilandsvegen, 1955. Foto UiB.

Tunet på Liland rundt 1914. Gammelt postkort-ukjent fotograf. Fra boken "*Fana og Ytrebygda i ord og bilete*"

Sammenligner vi dagens kulturlandskap på Liland med situasjonen på 1950-talet ser vi at store deler av det opprinnelige kulturlandskapet på Liland er intakt, særlig sør for Flyplassvegen

Foto Norconsult 2011. Liland 111, bnr. 1,3 og 5, mot nord. Gårdsveien mot tunet fra Lilandsveien er også intakt

Foto Norconsult 2011, Liland 111, mot øst

Bruk 2

Bruk 2 ligger litt øst for de samlede brukene 1, 3 og 5.

Foto fra Google earth, 2011. Våningshuset er av nyere dato men løen er opprinnelig.

Foto fra 1955, UBB

Ådland gnr. 112

Gården ligger i et småkupert terreng mellom Kviturspollen og Vågsbøpollen. I sørvest og vest grenser gården til Espeland, i nordvest til Liland, i nordøst til Nedre Birkeland, og i øst til Vågsbø. Gårdsnavnet og størrelsen tyder på at det var en av de yngre «land gårdene», fra ca. 800 e. Kr.

Bruk nr. 1

Gamletunet var omtrent der bruk nr. 1 og 2 er i dag. Bruk 1 ble etablert i 1851 da "gamlebruket" ble delt.

Våningshuset er en typisk lemstove eller midtgangshus. Lemstovene kjennetegnes av den lave, smale og langstrakte formen og av den enkle stilen. Som regel består den av en midtgang med tømrete rom på hver side. Midtgangen inneholdt som regel en grue opprinnelig, men denne er som regel skiftet ut med komfyr. Utvendig framstår lemstoven som tilnærmet autentisk.

Etter sigende skal huset være delvis ombygget innvendig, men grunnstrukturen er intakt. To stuer med hems/loft, en mellomgang. Gang og stue er skiftet ut, eller ombygget.

Forskjellig dimensjonerte stuer indikerer ulik alder eller opphav (flyttet). Huset er av en type som tilsier at deler av det kan være fra 1700-tallet, men huset fikk sannsynligvis sin form like etter etableringen av bruket rundt 1850. Lemstoven ligger i et intakt kulturlandskap med løe og verksted/smie, veifar og innmark.

Løen også fra siste halvdel av 1800-tallet

Potetkjelleren på gården er også av eldre dato. Jordkjellere av denne typen var typisk i kystlandskapet.

Alle foto: Byantikvaren 2009

Ådland. Tunene på bruk nr 1 og 2 i 1955, Foto UiB

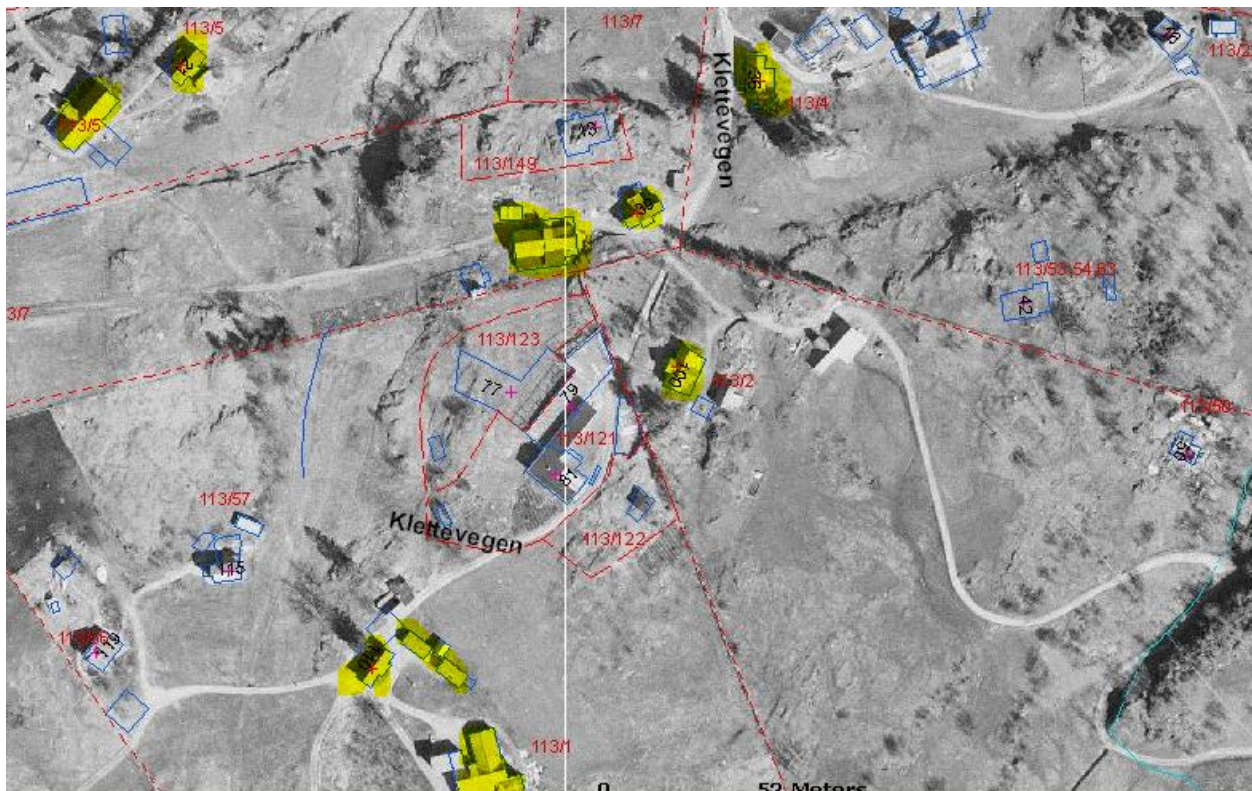

Ortofoto Bergen kommune 2009

Nedre Birkeland, gnr. 113

Nedre Birkeland ligger i et område med mange knauser, bakker og søkk. Gården grenser ikke mot sjø, men brukerne hadde fra gammelt båtplass i Vågsbøpollen. I vest ligger Liland, i nord Øvre Birkeland, i øst Skage 8 utenfor planområdet) og i Sør Vågsbø og Ådland. Gårdsnavnet Birkeland kommer av det gammelnorske ordet *Birkiland* og betyr landet/stedet der det var bjørkeskog. Gården Birkeland omfattet opprinnelig både Nedre- og Øvre Birkeland, men eierskapet til henholdsvis domkapitlet (Nedre) og kronen, tyder på at gården var delt allerede i senmiddelalder. Det er ikke registrert funn av fornminner på gården som kan si noe om tidligste bosetning men størrelsen på den opprinnelige land-gården tyder på at den ble ryddet allerede i folkevandringstiden (400-570 e.Kr.)

Gamletunet lå på haugen mellom de gamle husene på bruk 2 og 7. Utskifting og flytting av hus startet rundt 1850. Området framstår i dag som unikt med flere av de opprinnelige brukene fremdeles i drift og med velholdte tun. Kulturlandskapet består av både innmark og utmark og tilhørende vegnett og grensemerker.

Oversikt over tunene på bruk 1, 2, 4, 5 og 7

Bruk nr. 1

Tunet på bruk nr. 1 er sannsynligvis fra rundt midten av 1800-tallet. Meget godt bevart, ytre panel intakt. Påbygd, men lett å skille gammelt fra nytt. Empire vinduer kan være originale.

Foto Byantikvaren, 2009

Foto Byantikvaren, 2009

Bruk nr. 2

Våningshuset på bruk nr. 2 er fra 1888. Senere påbygg på baksiden av huset. Bygningen er preget av forfall, men er opprinnelig et flott midtark hus som fremdeles har litt preg av sveitserstil.

Foto Byantikvaren, 2009

Foto Byantikvaren, 2009

Bruk nr. 3

Bruk nr. 3 er et tun som er preget av godt vedlikehold og drift. Indre mur i låven fra før 1900. Ellers bygget 1946 i teglstein. Våningshus oppr. tømmer 1919 (NG). 3 tommer 8 "pinn og fjær". Delvis ombygget 1953. Opprinnelig tømmer og mur forblir.

Foto Byantikvaren, 2009. Tunet på bruk 3 sett fra sør-vest

Flyfoto fra 1951 viser bruk 3 og bruk 1.

Skiftekart fra 1887 viser at bruk 1, 3 og 5 da hadde egne tun. Våningshuset som står i dag på bruk 3 er tømret og fra 1919.

Foto fra «Fana-slik det engang var». Fra 1955.

Løen med teglstein er i hovedsak fra 1946. Foto Byantikvaren 2009

Foto Byantikvaren 2009

Foto Byantikvaren 2009

Foto Byantikvaren, 2009. Løen er i hovedsak fra 1946, men her ser vi innvendig tømmervegg fra den gamle løen. Foto under viser løen i 1930 og er en detalj fra foto i boken "Fana og Ytrebygda i ord og bilete"

Bruk nr. 7

Opprinnelig hus sammenbygget med nytt (1990-t.). Halve huset ble flyttet fra Sogn 1850-1900. Lattet rundtømmer, 1 stue og loft. Senere er tilsvarende stue lagt til i 1920-årene. Huset framstår som i god stand.

Foto Byantikvaren 2009

Foto Byantikvaren 2009

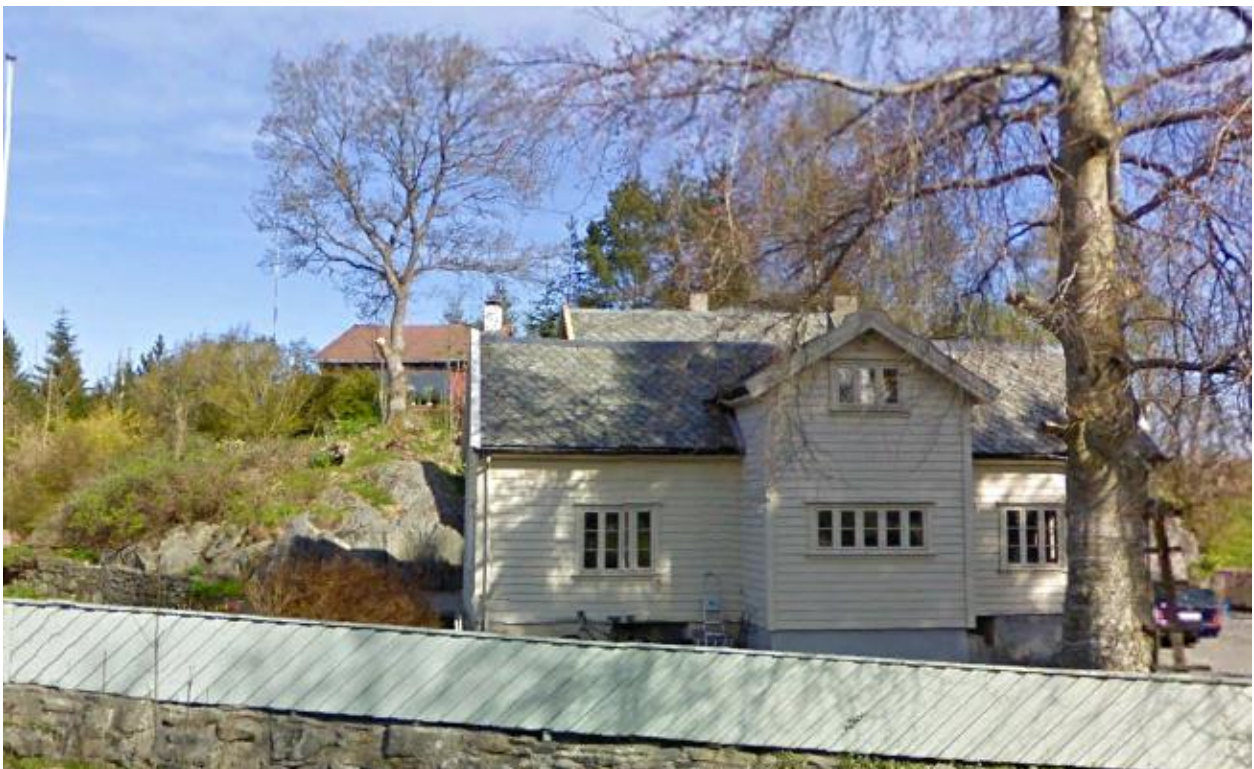

Foto fra Google Earth 2011

Øvre Birkeland, gnr. 114

Gården ligger mellom Liland i vest og Skage (utenfor planområdet) i øst. I nord er grensen mot Dolvik (også utenfor planområdet) og i sør mot Nedre Birkeland. Grensen mellom de to Birkeland gårdene gikk for det meste gjennom innmarken. Det er kun den sørligste delen av gården som ligger innenfor planområdet. Dette gjelder bruk nr. 5 og 6 og deler av 1. ellers er gården i stor grad utparsellert og bebygd både langs Skagevegen og langs Ytrebygdsvegen. Det er kun på bruk 6 vi finner et tun innenfor planområdet. De andre byggene av eldre dato innenfor gårdsgrensen framstår i dag uten tilhørende tunstruktur og kulturlandskap. Rester av innmark til brukene 1, 5 og 6 kan ses fra Flyplassveien og er viktig for opplevelsen av tidligere kulturlandskap.

Bruk nr. 6

Våningshus og driftsbygning fra 1880-tallet. Tunet ligger igjen med tilhørende innmark mellom Skageveien og Flyplassveien. I dette området lå gamletunet på Birkeland. Ytrebygda skole ble bygget på et område som tilhørte bruk 6.

Ortofoto Bergen kommune, 2009. Fotoet viser bruk nr 6 med våningshus og løe, samt like nord for dette våningshus fra 1874 på bruk nr. 2.

Foto fra Google Earth 2011, Tunet på bruk 6

2.3 Nyere utbyggingsområder

De eksisterende boligfeltene i planområdet har i stor grad oppstått i årene 1950 til 1990. Bare noen få områder er utbygd etter plan. Det er stort sett eneboliger av moderat størrelse og uten utpregete arkitektoniske kvaliteter. Mange av boligene er typehus fra 1950-, 60-, og 70-tallet. Boligene er gjerne tidstypiske og innehar kvaliteter knyttet til datidens selvbyggerkultur. De fleste boligene fra denne perioden ser imidlertid ut til å ha blitt utvidet og endret i stor grad. Hagene er gjerne en viktig del av eiendommen. Inne i boligfeltene er der noen eldre veifar som fører fram til eldre bygninger, gjerne relatert til tidligere gårdsdrift. Boligområdene befinner seg langs Skageveien og i området rundt Blomsterdalen senter. En del nyere boliger finner vi også langs Hjellestadvegen og i området ved Mynteviksskjæret.

Da Flyplassen kom i 1954 flyttet mange fra Flesland til nye utbyggingsområder på Øvre Birkeland der Fana kommune hadde kjøpt bruk 4 for å bygge ut til boligfelt.

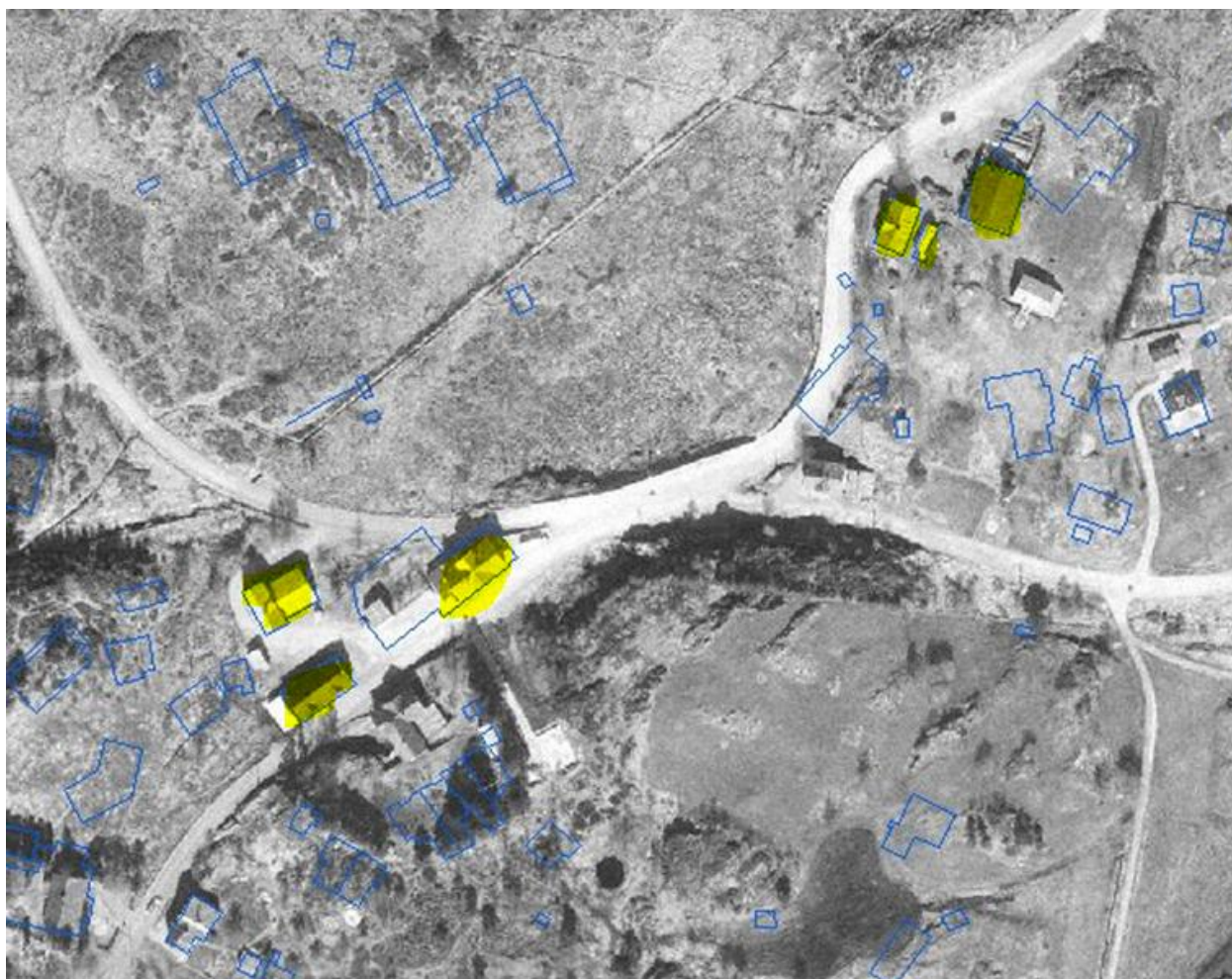

Foto fra Google Earth, Storesåta, boligfelt like ved Blomsterdalen senter.

2.4 Handel og Industribygg

Det er først og fremst nyere industri som preger deler av planområdet. Tidligere fant man gjerne verksteder og annen næringsaktivitet i bygninger tilknyttet jordbruket. Også handelsnæringen var ordnet på denne måten. Det var landhandel på Espeland helt fram til 1973. Først på bruk 5 (gnr 107) seinere hos Margit Haugland på andre siden av veien bruk 133 (gnr. 107)

Rundt 1900 ble det imidlertid etablert et handelssentrum i området der viktige ferdselsårer krysset hverandre. Området ble nå kalt Blomsterdalen. Blomsterdalen handelsforretning ble reist i 1901 og i 1903 bygde Andreas Knutsen Birkeland en smie i området. Ytrebygda Meierilag hadde først innveingsstasjon i kjelleren til Blomsterdalen Handelsforretning, men bygde i 1911-13 ishuset med innveingsrom, kjølekar, møterom og bolig for meiersken. Ellers var her både skredder, skomaker, bedehus og garasje til Bilruten Milde-Bergen. Noen bygg står fremdeles og forteller om begynnelsen på det som i dag er under vekst som senterområde.

Ortofoto 1951

Smien, seinere verksted og bensinstasjon ligger nord for dagens rundkjøring, mens daglvarer, bedehus og skysstasjon befant seg i den sørlige delen av krysset. Meieriet, verkstedet like ved og smien på andre siden av krysset er fremdeles inntakte, som vi ser av ortofotoen over. Blomsterdalen Handel derimot har blitt sterkt endret og er ikke gjenkjennlig.

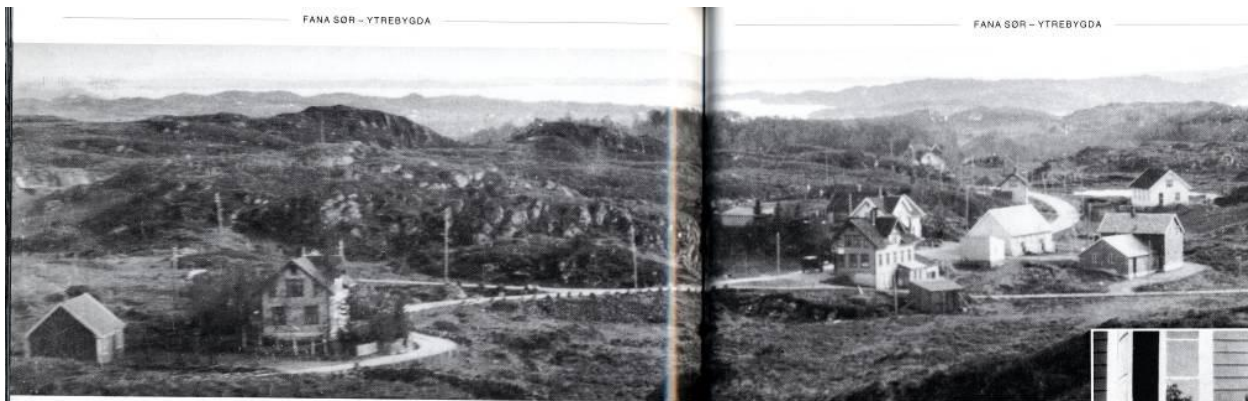

Foto fra 1922 fra» Fana – Slik det engang var»

Meieriet i dagens utgave. Foto Norconsult 2011

Verkstedet langs Hjeltestadvegen. Foto Norconsult 2011

Foto fra Google Earth 2011, verksted med ny smie bak bolighuset.

Bolighus fra 1903, opprinnelig med smie i kjelleren. Eier kan fortelle om overdimensjonert skorstein/grue/mur i kjeller. Bak hovedhuset et vedskjul med autentiske detaljer.

Verksted med ny smie bygget på 1920 tallet. I dag er det i bruk til bilverksted, men skorstein og grue står fremdeles. Kjent som Blomsterdalen hesteskosmie. Overtatt av tyskerne under krigen til skoiing av hester

*Verksted med 2 nye gruer – med lem ut mot plassen. Her ble hestekoene lagt inn i essen og hestene skodd på utsiden.
Foto Byantikvaren 2009*

2.5 Naustmiljø

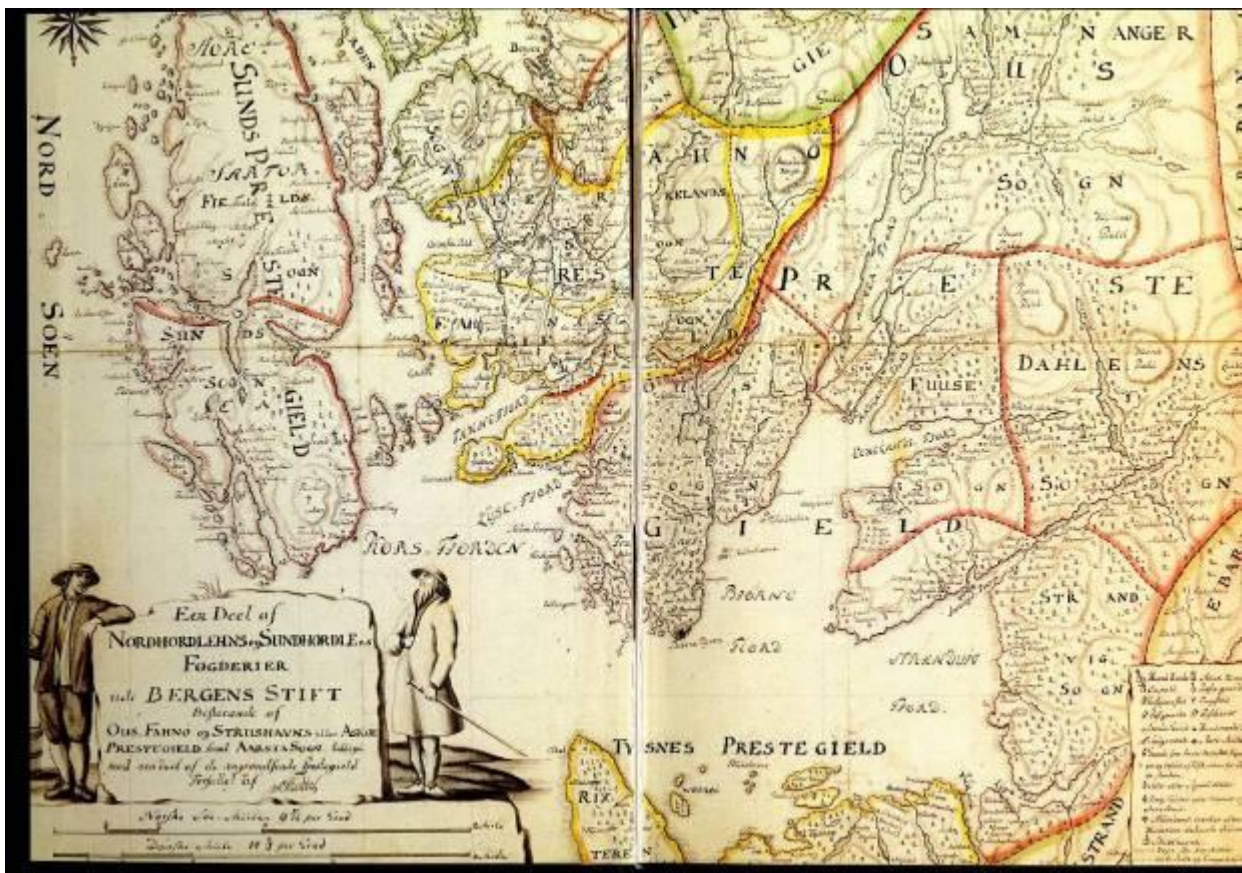
Innenfor planområdet er det kystlinje mot sørvest mot Raunefjorden og mot Vågsbøpollen i sørøst. Naustmiljøene i disse områdene er karakteristiske, både som eksempel på gårdsdrift der fiske var en viktig binæring, men også framveksten av fritidsbåter og moderne bruk av kystlinjen gjerne knyttet til hytter og friluftsliv. Foto under viser mangfoldet i nausttyper. Nederst til høyre steinmurt grunnmur med nyere liggende panelkledning over.

Foto fra Espeland og Vågsbø, Norconsult 2011 og Byantikvaren 2009

3 FERDSELSÅRER

Fana 1770-t., i Fana bygdebok, omslag, bd. II - Kgl.Da.Bibl. Nordhordland. og Sundhordland

Ferdselsveiene som forteller om eldre tiders ferdsel i området, både hovedferdselsårer og mindre stier, er viktige historiefortellende elementer. Fram til midten av 1800-tallet da veinettet begynte å bygges ut, og Osbanen ble tatt i bruk i 1894, gikk det meste av ferdselen sjøveien etter som området ligger sentralt til med hensyn på skipsleden. Men ferdselsveier på land var tidlig utbygd i dette området. Kildene viser at det allerede i middelalderen gikk ferdselsvei fra Skjold og ut til Flesland.

Den nye veien til Flesland var ferdig til åpningen av flyplassen i 1954 og delte i to dette området sør-vest i Fanabygden. Før dette hadde hovedveien vestover gått gjennom Blomsterdalen fra Rå mot Flesland og fra begynnelsen av 1900-tallet sørover gjennom Blomsterdalen fra Søreide mot Milde.

Ortofoto fra 1951 viser i stor grad hvordan vegnettet var utbygd og tilpasset jordbruksdriften i denne delen av Fanabygden. Industri preget kun i liten grad området, også med hensyn på vegnettet.

Skagevegen

Skagevegen går fra krysset Ytrebygdsvegen/Hjellestadvegen til Grimseidvegen og fikk navnet i 1961. Vegfaret er i dag i stor grad det samme som tilbake til middelalderen. Det eldste vegfaret fortsatte i traseen til Lilandsvegen mot Flesland der det delte seg i tre, mot Flesland, Sletten og Lønningen.

Lilandsvegen

Fikk sitt nåværende navn i 1961, men følger sannsynligvis i stor grad traseen for det gamle middelalderveifaret. Ved Lønningen, mellom Kongshaugen og Lilandshaugen gikk det videre én trase mot Flesland og én mot Sletten og Lønningshamn. Det er i dette området man antar at den gamle kirken på Liland skal ha lagt. Etter topografien å dømme vil det kunne være rimelig å tro at ett av stedene kirken kan ha lagt er der Lønningen lystgård befinner seg i dag.

Gamleveien mot Lønningen

Det gamle vegfaret fra det opprinnelige tunet på Lønningen, som lå like sørvest for Lønningen lystgårdsanlegg, mot Lønningen, er fremdeles intakt i store strekk. Deler av traseen er svært autentisk.

Hjellestadvegen

Mellom Blomsterdalen og Hjellestad kai. Oppkalt i 1961 etter Hjellestadgårdene. Veggen var ferdig utbygd i 1910 og busselskapet Automobilruten Milde-Bergen kom i gang tidlig i 1920-årene. Dette gav grunnlag for lettere forbindelse med de indre grendene i Fana og også Bergen. Det ble nå mulig med dagpendling til mer sentrale deler for folk i arbeid, skole, forretning og sosialt liv.

Fleslandsvegen

Ble etablert etter 1951 og fikk sitt nåværende navn i 1961. Veien går fra krysset i Blomsterdalen sørvestover og svinger rundt på vestsiden av rullebanene på Flesland til den ender i Kvernavika. Den erstattet vegfaret mellom Liland og Sletten som ferdselsåre fram til området vest for dagens flyplass.

Espelandsvegen

Blindvei vestover fra Hjellestadvegen. Navnet vedtatt i 1981 men på ortofoto fra 1951 ser vi at veggen fungerte som hovedferdselsåre til Espelandgårdene fra Hjellestadvegen og vestover.

*Middelalderveier på Bergenshalvøyen.
Kilde: Kulturhistorisk vegbok*

Gamle veien mot Lønningshamn, foto Norconsult 2011

De mindre ferdselsårene

I tillegg til de nevnte hovedferdselsårene som kom til på ulike tidspunkt, preges området av gårdsveger fra hovedåren og fram mot tunene. I tillegg var det også en rekke interne ferdselsårer mellom de ulike gårdene og brukene. Mange av disse er intakte i dag og forteller en viktig del av områdets historie. Langs disse veiene finner vi gjerne fin steinsetning, små steinheller over bekker eller beplantning. Dette er detaljer som det er viktig å ta vare på for å bevare områdets kvaliteter som kulturlandskap og historieforteller.

Eksempler på spor i landskapet etter tidligere ferdsel og på detaljer som bør bevares:

Foto Byantikvaren, 2009

Foto Byantikvaren, 2009

Foto Byantikvaren, 2009

Foto Byantikvaren, 2009

Fra Vågsbø, foto Byantikvaren 2009

Fra Vågsbø, foto Byantikvaren 2009

Fra Solbakken, Byantikvaren 2009

4 ENKELTOBJEKT OG ANLEGG

4.1 Liland skole

Nye skolen på Liland var ferdig i 1939. Byggmester Magnus Espetvedt fra Kaland stod for oppføringen. Arkitekt var Erling Ross (kilde: Bergen Byleksikon)

Foto fra 1955, UBB

Skolen er en toetasjes trebygning med fløyer, valmet tak og symmetrisk plasserte vinduer. Bygningen er ikke detaljregistret så det er usikkert hvor mye som er igjen av opprinnelige detaljer i ytterveggene og innvendig. Første skolebygg fra 1881 er i dag bolig og oppfattes ikke umiddelbart som en del av skolehistorien. Lærerboligen fra 1920 derimot inngår fremdeles i dag i anlegget.

Fra Google Earth 2011.

Fra Google Earth 2011.

4.2 Lønningen lystgård

Foto fra UiB billedarkiv, 1920 -1939

Rasmus Lindgård Forman overtok gården i 1772 og bygde våningshuset som i dag er et av de fredningsverdige lystgårdsanleggene i Bergen. Lønningen er et typisk midtarkhus fra siste halvdel av 1700-tallet. Detaljer på fasaden viser typiske trekk fra perioden "senrokoko". Hovedportalen har en svakt buet tverrkarm med enkelt sluttstenmotiv og profiler av samme type som vi finner på mange av de andre lystgårdsbygningene i Bergen. Fasaden er streng symmetrisk og det valmete taket er høyt med lett svai, i god Bergensk tradisjon. Hageanlegget var en viktig del av eiendommen og spor etter både murer og beplantning kan finnes under dagens beplantning. Dette er også et av stedene der middelalderkirken kan ha lagt. Eiendommen ble i mange år drevet som barnehjem.

Alle 3 foto Norconsult, 2011

4.3 Wichneanlegget på Espeland

Et landemerke på Espeland, både fra sjø og fra land, er den såkalte Wichneborgen. I 1904 hadde Henrik H. Espeland kjøpt bruk nr.3 (gnr 107) fra Bergens Privatbank, og rundt midten av 1920-tallet skilte han ut bnr 68 og 69 og selger hovedbruket til kaffegrossist og dropsfabrikant Gustav Wichne. Wichne dyrker opp store områder med utmark og vidder ut mot sjøen, og på en høyde reiser han rundt 1930 den borgliknende gråsteinsbygningen. Borgen er i stor grad opprinnelig, men vinduene er alle av nyere dato.

Til anlegget hørte også et badehus og et mindre bygg mot nord, like ved sjøen. Sjøfronten er her steinsatt med trappadkomst til sjøen. Like nord for hovedbygget ligger også et lite steinbygg som kan sees på foto fra 1932 (dette ble ikke observert på befaring).

Ortofoto 2009, Bergen kommune. Gul markering viser objektene som er del av anlegget Wichne fikk reist rundt 1930.

Foto Norconsult 2011. «Wichneborgen»

Foto Norconsult 2011

Foto Norconsult 2011. Dør mot vest.

Foto Norconsult 2011. Inngangsdør øst.

Foto Norconsult 2011. Badehuset

*Foto Norconsult 2011. Inne i badehuset.
Liknende fresker også inne i hovedhuset.*

Foto Norconsult 2011

Skåfoto ca. 1960, UBB

Fra boken "Fana slik det engang var» ca. 1930. Borgen på toppen og herskapshuset i forgrunnen.

Gustav Wichne fikk også reist et herskapshus like ved «Ridderborgen». Mens borgen ligger oppe på en høyde, ble herskapshuset lagt i viken med kort avstand til sjøen. Det hører også til anlegget et badehus på odden nord for boligen. Eiendommen med bygg og tilhørende hageanlegg er anlagt etter mønster av 1700-tallets lystgårdsanlegg, i og utenfor, Bergen. Huset er i dag endret både i form og detaljer, men eiendommen må likevel sies å være verneverdig som del av av Wichnes storslagne utbygging av området.

Fra boken "Fana slik det engang var» ca. 1930. Herskapshuset sett fra borgen

Fra Google Earth 2011.

4.4 Telenorbygget

Bygget er tegnet av arkitektkontoret Tom Louis Pedersen og Anne Brith Ege i samarbeid med arkitektene Bjerk og Bjørge As, som vant Telenors Eiendoms arkitektkonkurranse i 1997.

Arkitekturen reflekterer både en urban og en tradisjonell stil. I bygget er det tatt i bruk høyteknologiske løsninger og et avansert elektronisk kontrollsystem som gjør dette til et bygg for det 21. århundre. Med et energiforbruk på under 100 kWh/m² pr. år er dette et av de mest energieffektive kontorbygg i Norge. Bygget har blitt tildelt mange priser for arkitekturen og de tekniske løsningene. Det er en god representant for moderne monumentalarkitektur og er derfor verneverdig med opprinnelige kvaliteter.

Foto fra nettside.

<http://generator.firmanett.no>

5 OPPSUMMERING OG SAMMENSTILLING

De forutgående kapitlene gir innspill til videre forvaltning og planlegging i området. Dagens planlov gir muligheter både til å legge inn hensynssoner i arealplanene men også å gi bestemmelser og føringer knyttet til enkeltbygg, både utvendig og innvendig.

I det aktuelle planområdet peker noen områder seg ut som bevaringsverdige, både som kulturlandskap der tun strukturer med tilhørende innmark og utmark fremdeles utgjør en helhet, og som områder der flere ulike strukturer med kulturminneverdi utgjør et spesielt miljø.

Denne rapporten gir innspill til noen vesentlige føringer eller eventuelt bestemmelser, samt forslag til noen områder som bør legges inn som hensynssoner i kommunedelplanen.

5.1 Føringer

- Mangelen på hensyn til terrengformer og vegetasjonsstruktur i nyere byggeområder gjør at områdene mister sin småskala karakter og egenart. Fjerning av randsoner og småformer i landskapet medfører at de bebygde arealene framstår som dominerende og ute av proporsjoner, og særlig næringsområdene framstår som skjemmende og fremmede elementer i helheten. For å bevare opprinnelige jordbruksrelaterte områder er det viktig å ta hensyn til det karakteristiske kulturlandskapet med koller og flater, og bevare nok areal rundt de verdifulle områdene til at også hensynet til de visuelle kvalitetene blir bevart.
- Områdene som i kommuneplan og i planlagte kommunedelplan er avsatt og forslått til LNF er ikke fullstendig registrert i denne rapporten. Her finnes steingjerder, stier og andre spor etter tidligere historie og bruk som er viktige kulturminner. Dette gjelder f. eks området mellom Nedre Birkeland, Ådland og Vågsbø, som tidligere var felles utmark. Dersom man i reguleringsplan ønsker å regulere LNF områdene til annet formål, må planområdet utredes nærmere med hensyn på kulturminnestrukturer.
- Byggene og tilhørende arealer markert som «tun» har stor verdi som jordbruksrelaterte bygg og anlegg som forteller om det bynære jordbruket i dette området. Både bygg og åpne arealer bør forvaltes som viktige historiske spor selv om sammenhengen med kulturlandskapet er brutt. Ved eventuelle byggesaker på eiendommene bør dette ilegges stor vekt både når det gjelder riving og store og små endringer i bygningsmassen. Endringer kan tillates dersom disse ikke kommer i konflikt med verneverdiene.
- Ingen av de definerte byggene og anleggene i kapittel 4 er fredet. Lønningen lystgårdsanlegg er fredningsverdig. Wichneborgen med tilhørende strukturer og eiendom kan også vurderes som fredningsverdig. Wichneborgen har opprinnelige kvaliteter i interiøret som bør vernes. Ved regulering bør byggene og anleggene få bestemmelser som sikrer form, materialkvaliteter og omgivelser.
- Veifarene, både hovedferdselsårene og de mindre gårdsveiene er viktige kulturminnestrukturer. De bør bevares i størst mulig grad med opprinnelige kvaliteter. Fortsatt ferdsel er ønskelig men det oppfordres om å utføre tilrettelegging på en måte som tar hensyn til ferdselsårens opprinnelige kvaliteter der disse fremdeles er tilstede. Dette gjelder blant annet steinsetting og opprinnelige naturgitte elementer langs veiene.

5.2 Hensynssoner

Områdene definert som kulturlandskap og kulturmiljø foreslås avsatt som hensynssoner der spesielle hensyn må tas til sårbare kulturminneverdier. I kulturlandskapsområdene er det fremdeles bevart sammenhengen mellom jordbruksrelaterte bygg, tun, ferdselsårer, innmark og utmark. Denne helheten er det få eksempler igjen på i dette området og derfor spesielt viktig å ta vare på.

Kulturmiljø-områdene er av en litt annen karakter men innehar sammensatte kvaliteter og strukturer som gjør området sårbart for endringer.

KILDER OG LITTERATUR

Fana bygdebok, bind 4

Fana og Ytrebygda i ord og bilete, Liland Ungdomslag, 2002

Fana – slik det engang var, Stein Thowsen og Harald Garmannslund, Forlaget Livskunst AS, 2002

Bergen Byleksikon

Byantikvaren diverse Kulturminnegrunnlag

Askeladden, Riksantikvarens kulturminnebase

SEFRAK

Nettsteder:

Google Earth

Bergenskart

BERGEN KOMMUNE
BYRÅDSAVDELING FOR BYUTVIKLING,
KLIMA OG MILJØ

KULTURMINNEGRUNNLAG FOR
KDP BIRKELAND, LILAND, ÅDLAND
OG ESPELAND

Ortofoto fra 1951

 Eldste veifar

Kulturminner

 Automatisk fredet

 Vedtaksfredet

 Plangrense

Kart 1.1 Topografi og tidlig historie

1:13 000

BERGEN KOMMUNE
BYRÅDSAVDELING FOR BYUTVIKLING,
KLIMA OG MILJØ

KULTURMINNEGRUNNLAG FOR
KDP BIRKELAND, LILAND, ÅDLAND
OG ESPELAND

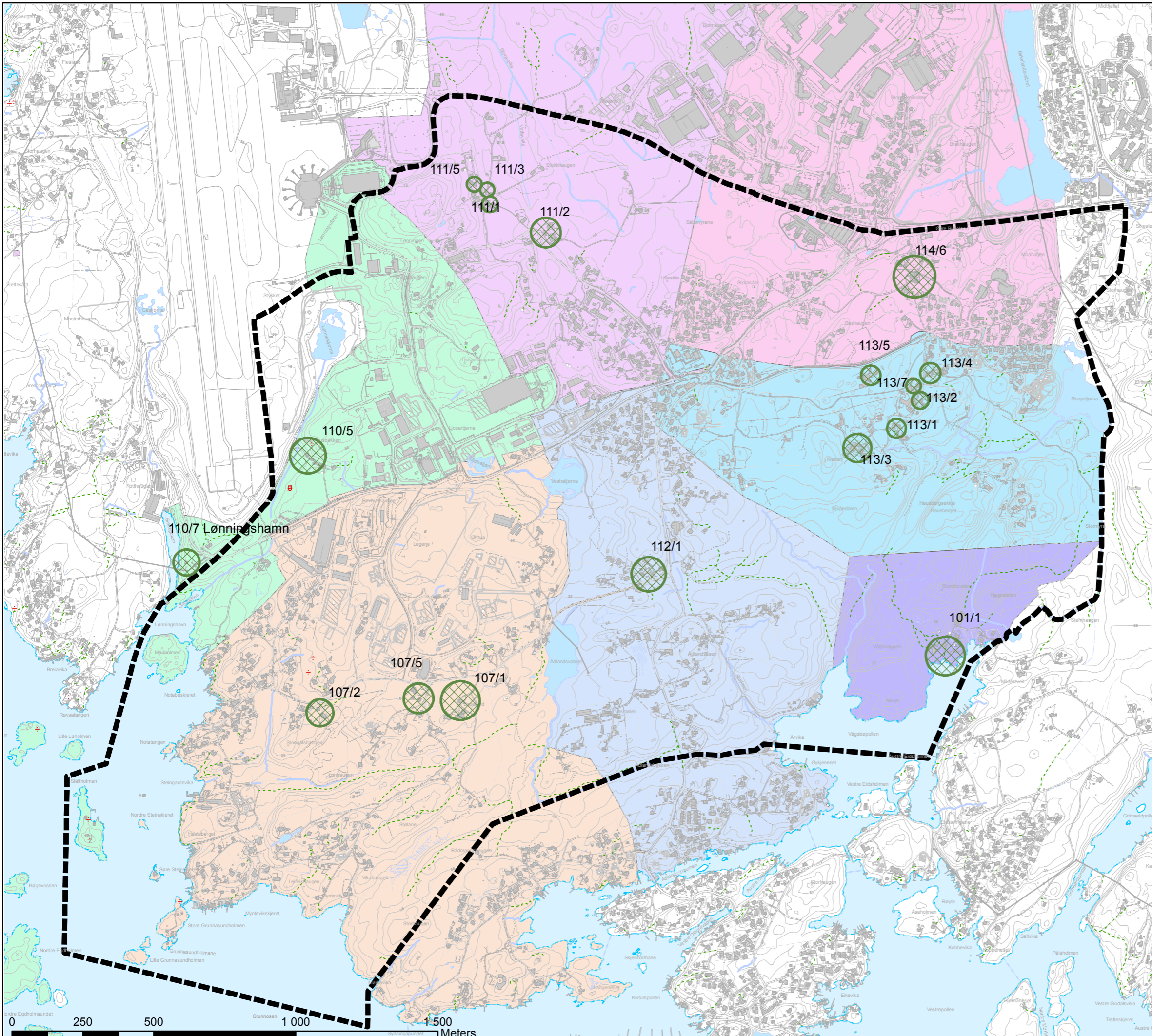
**Gårdsgrenser og
tun**

- 101 Vågsbø
- 107 Espeland
- 110 Lønningen
- 111 Liland
- 112 Ådland
- 113 Nedre Birkeland
- 114 Øvre Birkeland
- Tun
- Plangrense

Kart 2.2 Bebyggelsesstruktur

1:13 000

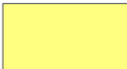

BERGEN KOMMUNE
BYRÅDSAVDELING FOR BYUTVIKLING,
KLIMA OG MILJØ

KULTURMINNEGRUNNLAG FOR
KDP BIRKELAND, LILAND, ÅDLAND
OG ESPELAND

Alder på bygg

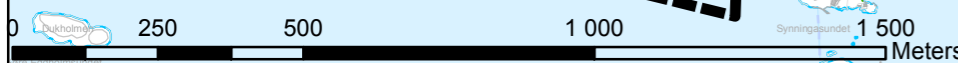
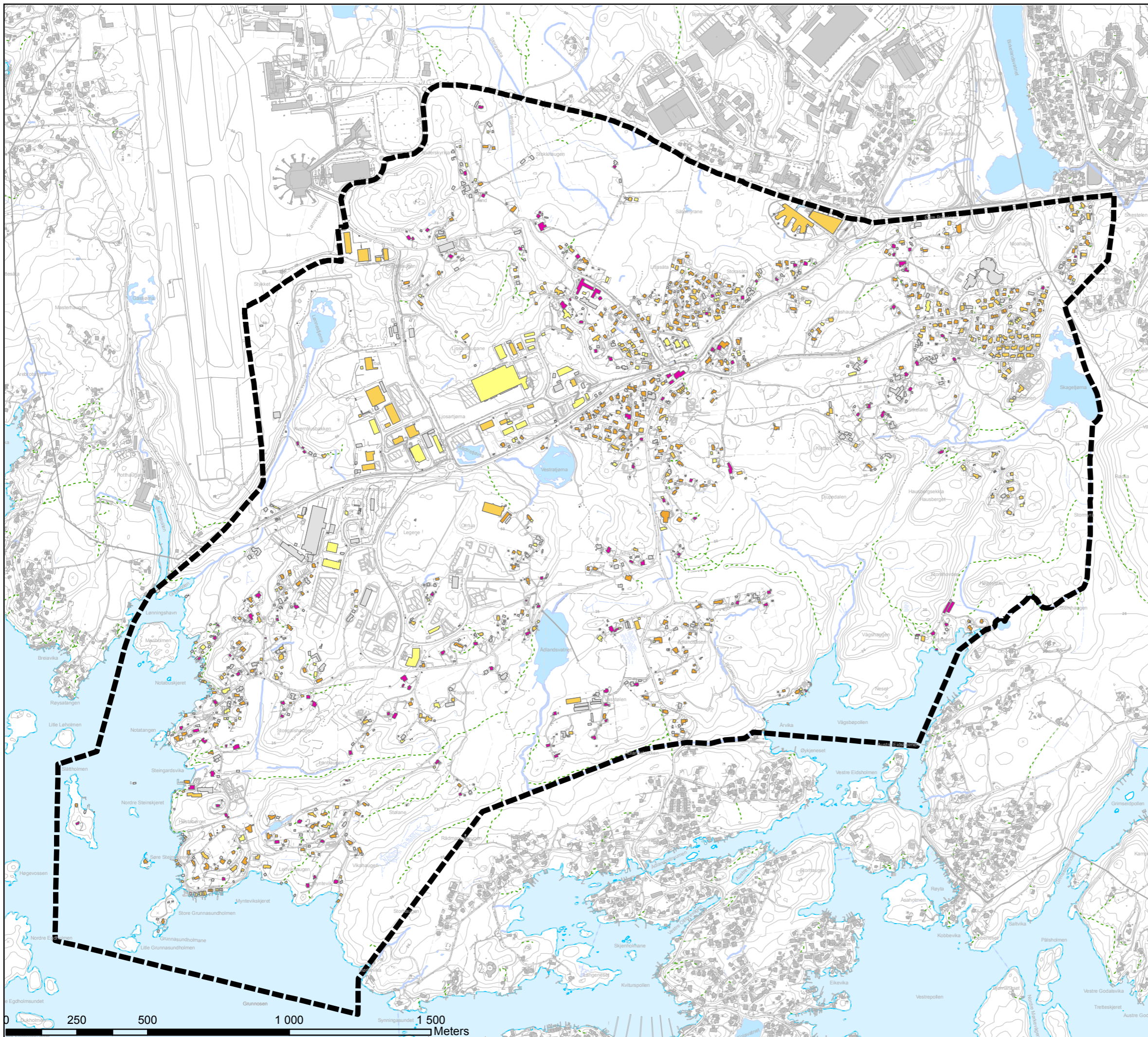
- 2001 - 2009
- 1981 - 2000
- 1952 - 1980
- før 1951
- Ikke kjent alder
- Plangrense

Byantikvaren

Kart 2.1 Bebyggelsesstruktur

1:13 000

BERGEN KOMMUNE
BYRÅDSAVDELING FOR BYUTVIKLING,
KLIMA OG MILJØ

KULTURMINNEGRUNNLAG FOR
KDP BIRKELAND, LILAND, ÅDLAND
OG ESPELAND

Bygningsmiljø

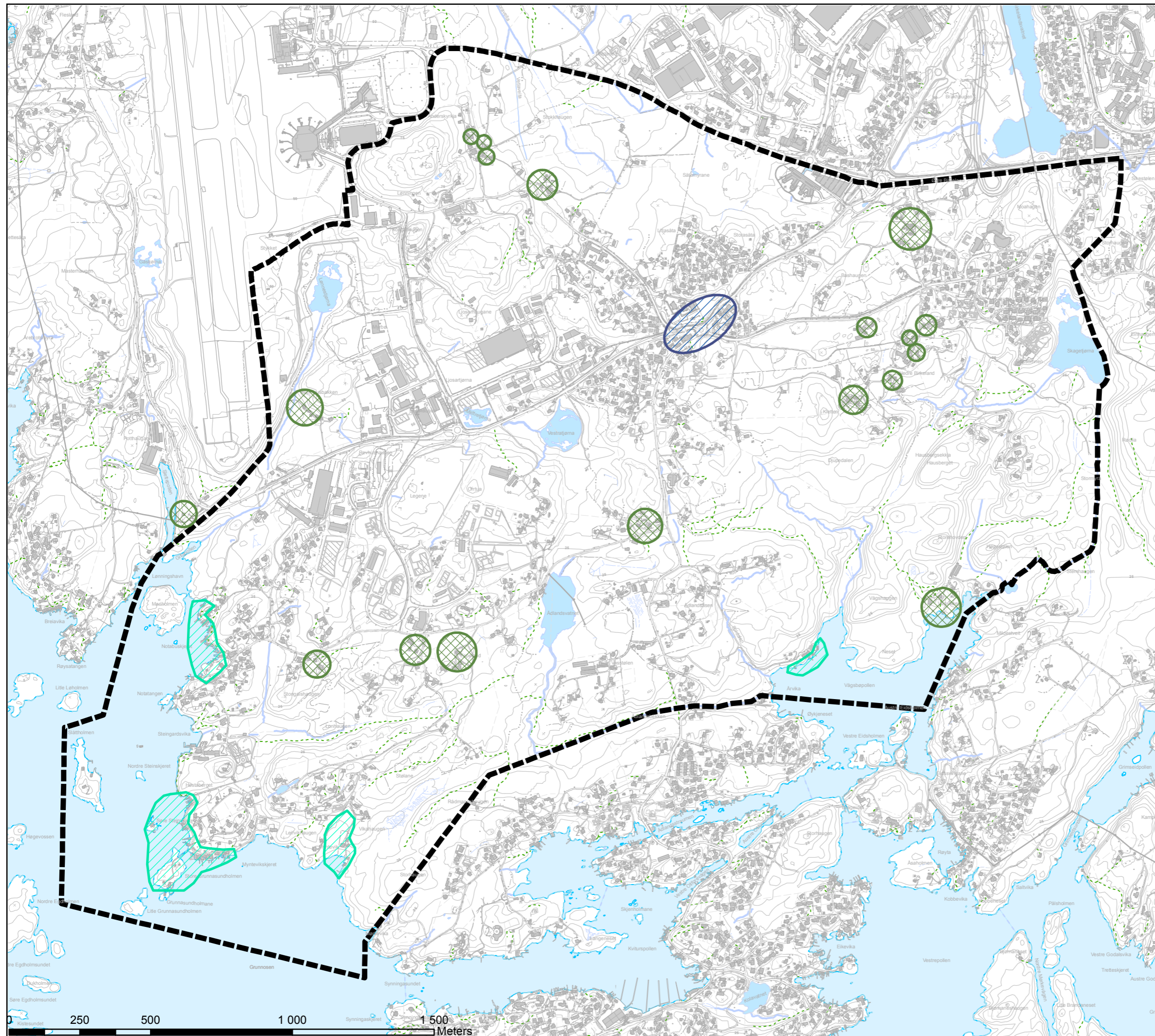
- Blomsterdalen senter
- Naustmiljø
- Tun
- Plangrense

Byantikvaren

Kart 2.3 Bebyggelsesstruktur

1:13 000

BERGEN KOMMUNE
BYRÅDSAVDELING FOR BYUTVIKLING,
KLIMA OG MILJØ

KULTURMINNEGRUNNLAG FOR KDP BIRKELAND, LILAND, ÅDLAND OG ESPELAND

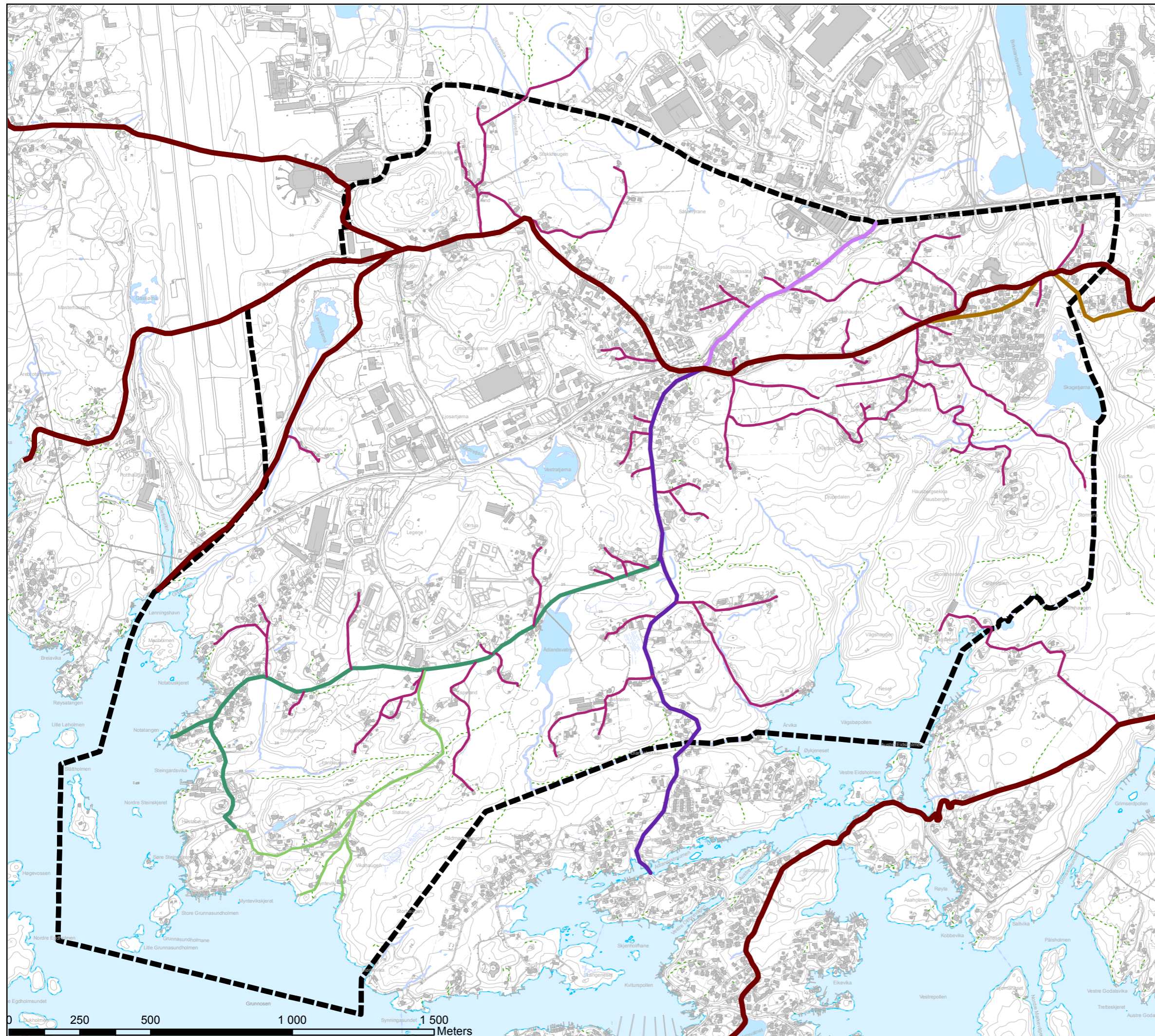
Vikige ferdselsårer

- Eldste veifar
- Espelandsvegen
- Hjellestadvegen
- Myntevikveien
- Skagevegen
- Ytrebygdsvegen
- gårdsvei før 1951
- Plangrense

Kart 3.1 Ferdselsårer

1:13 000

0 250 500 1 000 1 500 Meters

BERGEN KOMMUNE
BYRÅDSAVDELING FOR BYUTVIKLING,
KLIMA OG MILJØ

KULTURMINNEGRUNNLAG FOR KDP BIRKELAND, LILAND, ÅDLAND OG ESPELAND

Spesielle enkeltobjekt og anlegg

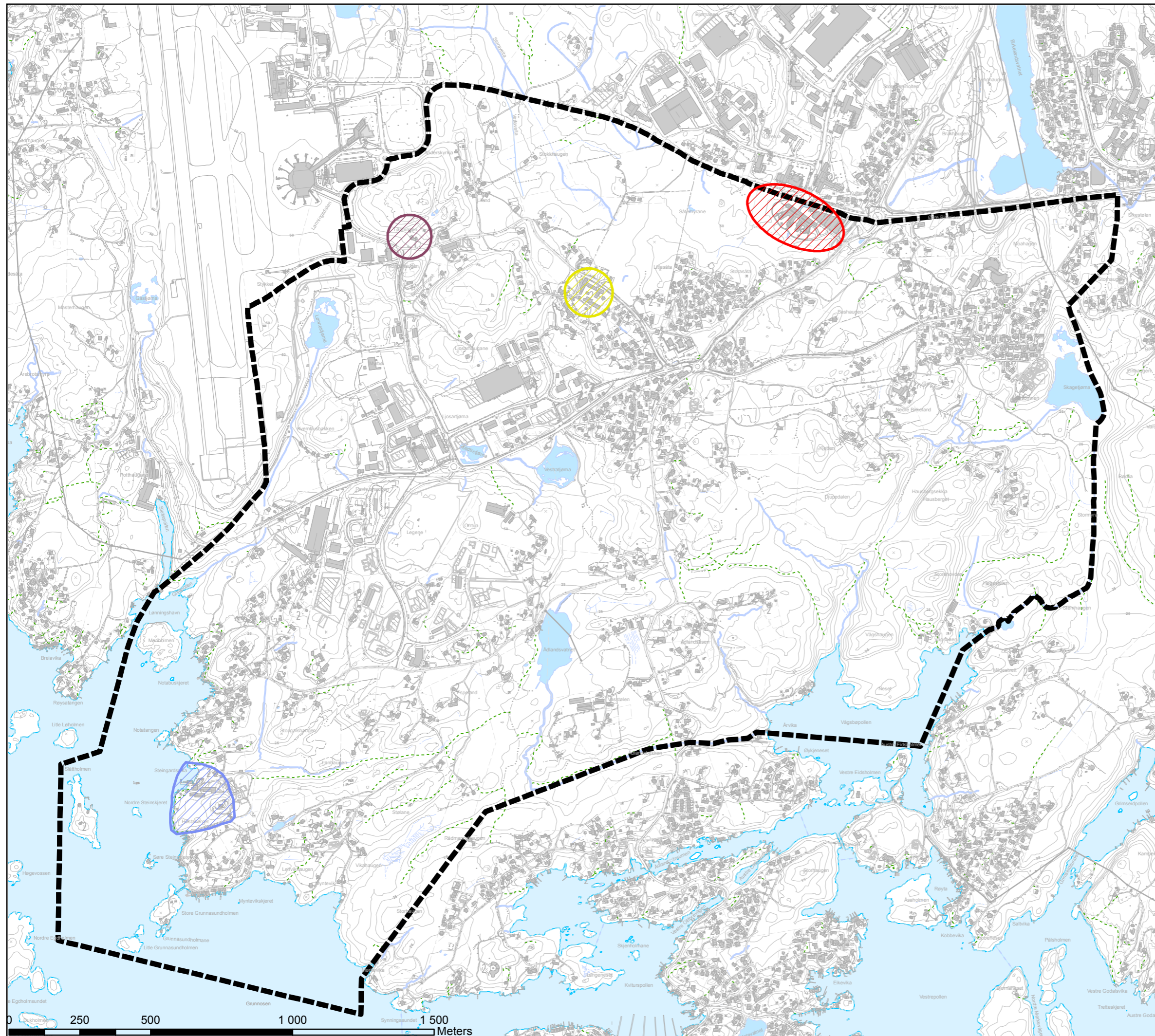
- Liland skole
- Lønningen lystgård
- Telenorbygget
- Wichneanlegget
- Plangrense

Byantikvaren

Kart 4.1 Enkeltobjekt og anlegg

1:13 000

BERGEN KOMMUNE
BYRÅDSAVDELING FOR BYUTVIKLING,
KLIMA OG MILJØ

KULTURMINNEGRUNNLAG FOR KDP BIRKELAND, LILAND, ÅDLAND OG ESPELAND

Forslag til hensynssoner

- Kulturlandskap
- Kulturmiljø
- Plangrense

Byantikvaren

Kart 5.1 Oppsummering og sammenstilling

1:13 000

